

جایگاه خودشناسی در قرآن و روایات / داناترین افراد از دید پیامبر (ص)

قرآن توجه خاصی به خودشناسی دارد و برای نفس انسان حساب جداگانه ای باز کرده و گرچه انسان در ساختار طبیعی و از جنبه فیزیولوژیک اشتراکاتی با دیگر موجودات طبیعت دارد، اما به جهت ویژگی های نفس و ابعاد اختصاصی انسان، قرآن برای آیات انفسی موقعیت خاصی قائل شده است.

قرآن توجه خاصی به خودشناسی دارد و برای نفس انسان حساب جداگانه ای باز کرده و گرچه انسان در ساختار طبیعی و از جنبه فیزیولوژیک اشتراکاتی با دیگر موجودات طبیعت دارد، اما به جهت ویژگی های نفس و ابعاد اختصاصی انسان، قرآن برای آیات انفسی موقعیت خاصی قائل شده است.

به گزارش خبرگزاری مهر، یکی از مسائلی که در آموزه های دینی خیلی بر آن تاکید شده شناخت خود انسان است، اما باید دید منظور از خودشناسی چیست. بدون شک خودشناسی مرتبه ای از علم حضوری که هر کس به خود دارد نیست. همچنین منظور ما از خودشناسی، آن معرفت حضوری کامل و آگاهانه ای که انسان پس از طی مراحل تهذیب نفس و پیمودن راه های کمال و در نتیجه سیر معنوی بدان واصل می گردد و در پرتو آن حقیقت خویش را بی پرده مشاهده می کند نیست، زیرا در اینجا خودشناسی از مقدمات خودسازی به شمار می رود و معرفت مورد اشاره از نتایج خودسازی است و پس از سیر و حرکت تکاملی آگاهانه انسان حاصل می گردد. البته این معرفت بسیار عالی و مطلوب است. چرا که به فرموده حضرت علی (ع) کسی که به خود شناسی دست یابد به بزرگترین کامیابی نایل گشته است.(1)

رسیدن به معرفت عالی از خود، در پرتو تلاش ها و ریاضت های طاقت فرسا و اطاعت صادقانه خداوند حاصل می گردد و به تعبیر عرفا در این مرحله انسان برخوردار از علم حضوری کامل به نفس خویش می گردد و حقیقت خویش را کاملا می شناسد و پس از این مرحله در نهایت حرکت تکاملی، انسان به معرفت مقام توحید نایل می گردد.

انسان برای رسیدن به کمال و تعالی ناگزیر است که ابتدا ویژگی ها و توانایی ها و استعدادهای خدادادی خویش را بشناسد، چه این که فساد اخلاق و جهالت و دیگر گرفتاری های بشر امروز ناشی از این است که توجه ندارد مرکب از جسم و روح است و برای رسیدن به کمال و سعادت، شناخت خویشتن و پرورش تن و روان هر دو لازم است. در غیر این صورت از آمال و مقاصد انسانی دور می شویم و به هدف زندگی و خلقت نمی رسیم. و فقط با خودشناسی، نیروهای شگرف و استعدادهای انسان کشف می گردد و با به کار بردن آنها هر انسانی که بالقوه کامل است به کمال و تعالی دست می یابد. از رسول خدا (ص) روایت شده است: "داناترین شما نسبت به خدا کسی است که به نفس خود داناتر باشد"(2)

خودشناسی در آیات و روایات

ادیان آسمانی و پیشوایان دینی و علمای اخلاق اصرار وافی به خودشناسی و لزوم پرداختن به خویش دارند. البته اصرار و توصیه آنها ارشاد است به یک حقیقت فطری و عقلی. در این راستا قرآن سراسر عالم طبیعت و عالم خلقت و حوادث و رخدادهای زمین و آسمان و تحولات و دگرگونی ها را علائم و نشانه های وجود مقدس پروردگار می شمارد و تاکید می کند در آفرینش آسمان ها و زمین، آمد و رفت شب و روز نشانه های (روشنی) برای خردمندان است.

قرآن در عین اینکه سراسر عالم را کتاب حق تعالی می داند همه پدیده ها را آیات حق معرفی می کند و توجه به آیات آفاقی و انفسی را موجب هدایت به حق می داند و در آیه 53 سوره فصلت می فرماید: به زودی نشانه های خود را در اطراف جهان و در درون جانیشان به آنها نشان می دهیم تا برای آنان آشکار گردد که او حق است.

قرآن توجه خاصی به خود شناسی دارد و برای نفس انسان حساب جداگانه ای باز کرده است و گرچه انسان در ساختار طبیعی و از جنبه فیزیولوژیک اشتراکاتی با دیگر موجودات طبیعت دارد اما به جهت ویژگی های نفس انسانی و ابعاد اختصاصی انسان، قرآن برای آیات انفسی موقعیت خاصی قائل شده است و در نکوهش از کسانی که به خویشتن نمی پردازند و آیات الهی در درون خویش را نمی نگرند و در آیه 21 سوره ذاریات می فرماید: در خودتان نیز آیاتی است مگر نمی بینید.

فطرت، انسان را متوجه خویش می سازد و خودآگاهی ریشه در فطرت انسانی دارد اما وقتی او خداوند را فراموش کرد خداوند او را به کیفر غفلت از خویش مبتلا می سازد و در این صورت، او از تلاش و اندیشه در مصالح واقعی و مسیر راهیابی به کمال باز می ماند و در مسیر انحطاط و سقوط قرار می گیرد. در آیه 105 سوره مائده، خداوند درباره اهمیت و ضرورت خودشناسی می فرماید به خویشتن بپردازید، کسی که گمراه شد به شما زیان نمی زند اگر هدایت یافتید.

مشخص است که تاکید قرآن بر توجه به خویشتن به این معنا نیست که انسان به انجام وظایف خویش در حق دیگران نپردازد. مثلاً از امر به معروف و نهی از منکر که یک تکلیف و وظیفه اجتماعی است خودداری کند چون توصیه قرآن به خودشناسی و شناخت ظرفیت های نفس انسانی برای این است که انسان هم آهنگ با فطرت خویش در مسیر حق و اطاعت خداوند قرار گیرد و در این راستا، انجام همه وظایف فردی و اجتماعی که از شمار آنها امر به معروف و نهی از منکر است وقتی به انگیزه تقرب به خدا و اطاعت او انجام پذیرند، تکامل و تعالی انسان را در پی خواهند داشت.

1- غرر الحکم و درالکم، جلد 6 صفحه 172

2- الجواهر السینه، صفحه 94